

8. Инвестиционный кодекс Республики Беларусь от 22 июня 2001 г. № 37-3 (Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2001 г.)

9. Порядок видачі спеціальних дозволів на провадження окремих видів діяльності на території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20.12.2000 № 1869 // Офіційний вісник України від 05.01.2001. — 2000. — № 51. — С. 66. — Ст. 2219. — Код акту 17402/2000.

10. Gabon, Code forestier Loi n°16-01 du 31 décembre 2001 // [Електронний ресурс]: <http://www.droit-afrique.com/images/textes/Gabon/Gabon%20-%20Code%20forestier.pdf>

11. Ontario (Canada), Crown Forest Sustainability Act, 1994 // [Електронний ресурс]: http://www.e-laws.gov.on.ca/html/statutes/english/elaws_statutes_94c25_e.htm#BK28

12. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3852-XII // Голос України від 13.04.1994.

13. Ghana, Timber Resource Management Act, 1997 — Act № 547 // [Електронний ресурс]: http://www.fcghana.com/publications/laws/act_547/index

Стаття надійшла до редакції 28.05.10

УДК 349.6

Ю. О. Шматова,
аспірантка кафедри правового регулювання економіки
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИДІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Запропоновано термін надзвичайна ситуація. Досліджено підходи до класифікації надзвичайних ситуацій. Проаналізовано позитивні і негативні сторони останніх щодо виділення видів досліджуваної категорії. Розроблено її узагальнену класифікацію.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, класифікація надзвичайної ситуації, Чорнобильська катастрофа.

Предложен термин чрезвычайная ситуация. Исследованы подходы к классификации чрезвычайных ситуаций. Проанализированы позитив-

ные и негативные стороны последних относительно выделения видов исследуемой категории. Разработана ее обобщенная классификация.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, классификация чрезвычайной ситуации, Чернобыльская катастрофа.

The term an emergency situation is offered. Approaches to classification of emergency situations are investigated. Positive and negative sides of the last are analyzed according to allocation of kinds of an investigated category. Its generalized classification is developed.

Keywords: an emergency situation, classification of emergency situation, Chernobyl disaster.

Протягом останніх років як в Україні, так і в усьому світі спостерігається тенденція до зростання кількості надзвичайних ситуацій. У зв'язку з цим виникає загроза нанесення шкоди національним і міжнародним суб'єктам останніми, що спричинює необхідність дослідження їх видів. Окремі аспекти цієї проблеми розглядали у своїй працях учені-правознавці Г. В. Матасова [1, с. 11], В. О. Акімов, Ю. Л. Воробйов [2, с. 78] та ін. Разом з тим, аналіз інформаційних джерел [1, с. 13; 5, с. 394] показав відсутність єдиного підходу щодо виділення видів надзвичайної ситуації (далі НС). Саме це окреслило сферу дослідження, часткові результати якого представлені в даній статті.

Підсумовуючи існуючі підходи до трактування категорії «надзвичайна ситуація» [5, с. 376; 1, с. 11], вважаємо за доцільне сформулювати таке його визначення: надзвичайна ситуація — це особливий стан, що виник на окремій території або її частині, обумовлений дією обставин природного, техногенного, соціально-політичного або іншого характеру, які призвели або можуть призвести до загибелі чи порушення здоров'я людей та/або нанесення шкоди довкіллю, завдання збитків національним та міжнародним суб'єктам.

Очевидно, що для розкриття сутності будь-якої дефініції необхідно визначити її види, тож наш інформаційний пошук показав доцільність виділення підходів класифікації НС за такими ознаками:

1) за походженням відповідно до державного класифікатору надзвичайних ситуацій останні поділяються на наступні види: природні, техногенні, соціально-політичні та воєнні [6]. Такої ж думки підтримуються наступні науковці: О.П. Депутат [9, с. 50—82], І.Н. Міщенко [8, с. 73—74], Ю.О. Чирва [10, с. 70—71]. Крім

вище перерахованих законодавці виокремлюють ще й надзвичайну екологічну ситуацію [21]. Проте, ми вважаємо, що даний вид досліджуваної категорії слід віднести до НС природного та техногенного характеру.

Водночас, представники природничих наук Г. В. Матасова та В. В. Мешкова [20] за походженням пропонують наступні види НС, серед яких: стихійні лиха, техногенні катастрофи, антропогенно-екологічні катастрофи, соціально-політичні конфлікти, соціально-економічні, природно-соціальні та соціальні катастрофи [1, с. 13].

Отже, вищезазначена класифікація є деякою мірою обмеженою. Що стосується першої класифікаційної ознаки, в якій міститься виділення окремо воєнного характеру, вважаємо є недоречним, оскільки останній є складовою частиною соціально-політичного характеру. Разом з тим, високий ризик виникнення «нових» ситуацій на території України вимагає передбачення й іншого характеру подій, наприклад інформаційного, які зумовлюють виникнення НС;

2) за масштабами наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру визначають чотири види — загальнодержавний, регіональний, місцевий, об'єктовий [19].

Дана класифікаційна ознака надзвичайних ситуацій, на нашу думку, потребує вдосконалення, оскільки:

— по-перше, застосування цих рівнів лише щодо природних та техногенних надзвичайних ситуацій є дещо обмеженим, оскільки не враховуються НС соціально-політичного характеру, тому ми вважаємо доцільним застосовувати дані рівні до всіх видів досліджуваної категорії;

— по-друге, ми вважаємо, що поширення наслідків вищезазначеної категорії на територію інших держав є характерним для надзвичайної ситуації скоріше глобального, а ніж загальнодержавного рівня. Таким чином, ми погоджуємося з науковцями Г. В. Матасовою [1, с. 13], Л. В. Порядочним [11, с. 13—14], О. М. Понкратовим [3, с. 120], В. С. Добровольским [12, с. 39—41], В. О. Акімовим [2, с. 36—38], Г. М. Ханісламовою [4, с. 26—29], які вищезазначені види НС природного та техногенного характеру доповнюють глобальним;

— по-третє, є недоцільним законодавче виокремлення НС об'єктового рівня, оскільки в даному випадку спостерігається складність у відмежуванні від звичайних подій;

— по-четверте, керуючись ст. 133 Конституції України, однією зі складових системи територіального устрою є області. Отже, вважаємо, за доцільне впровадження обласного рівня.

Порівнюючи закордонний досвід стосовно класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій із законодавством України, варто зауважити, що вони мають спільні класифікаційні ознаки, однак є деякі розбіжності в видах. Зокрема, в російському законодавстві відповідно до джерела виникнення крім природних та техногенних виділяють біолого-соціальні (епідемії, епізоотії, епіфітотії) та терористичні акти [15]. Разом з тим, виходячи з результатів проведених досліджень, ми вважаємо недоцільно виділяти крім природних, ще й біолого-соціальні, оскільки останні є складовими природних. Водночас, для російського законодавства виникає необхідність у виділенні НС соціально-політичного характеру, яке є більш широким поняттям і включає в себе терористичні акти;

3) за ступенем раптовості, на нашу думку, О. М. Понкратов [3, с. 120], доцільно поділив на: раптові (не прогнозовані) й очікувані (прогнозовані);

4) за швидкістю поширення Л. А. Михайлов, В. М. Ярошевська та ін. [3, с. 120; 5, с. 394—395; 7, с. 57—58] виокремлюють: миттеві і повільні. Окремі представники даного підходу крім вищеперерахованих виділяють ще й інші види даної категорії серед яких помірні і стрімкі [3, с. 120; 5, с. 394—395; 7, с. 57—58]. На наш погляд, врахування останніх у даній класифікаційній ознаці є не доцільним, оскільки виникає складність у розмежуванні «миттевих» і «стрімких» видів НС;

5) за тривалістю дій О. М. Понкратов [3, с. 120] виділяє: короткочасні (наприклад, цунамі) та затяжні (наприклад, епідемії) НС. На нашу думку, зазначена класифікаційна ознака, потребує уточнення, оскільки є незрозумілим, які саме дії виділяє автор, тобто дії ліквідації НС чи тривалість дій самої надзвичайної ситуації. В інших країнах до вищеперерахованих видів досліджуваної категорії відносять середньострокові та довгострокові надзвичайні ситуації. На нашу думку, врахування закордонного досвіду надасть можливість для більш повного розкриття сутності даної категорії;

6) за галузевою належністю Г. М. Ханісламова [4, с. 26—29] поділяє останні ті, що виникли: у будівництві, промисловості, житлово-комунальній і побутовій сфері обслуговування населення, на транспорті, в сільському та лісовому господарстві. Однак,

слід зауважити, що дана класифікаційна ознака, характерна лише для НС техногенного характеру;

7) за метою вчинення О. М. Понкратов, Л. А. Михайлов та ін. [3, с. 120; 7, с. 57—58] виділяють: умисні і неумисні. Ми погоджуємося з даним підходом до класифікації НС, проте вважаємо, що відповідно до Кримінального кодексу України винне діяння виражається у формі умислу і необережності, тому за метою їх доцільно поділяти на умисні і необережні;

8) за рівнем конфліктності А. В. Баринов [13, с. 21] НС поділяє на:

— конфліктні, які пов'язані з соціально-економічними і політичними процесами в суспільстві (воєнні зіткнення, економічні кризи, екстремістська політична боротьба, соціальні вибухи, національні та релігійні конфлікти, протистояння розвідок, тероризм, поширення кримінальної злочинності, широкомасштабна корупція тощо;

— безконфліктні (НС природного характеру).

Проте, ми вважаємо, не можливо надзвичайні ситуації природного характеру відносити лише до безконфліктних ситуацій, оскільки останні можуть стати причиною конфлікту;

9) за оборотністю наслідків Ю. Ігнатов [18] виділяє: необоротні, частково оборотні та повністю оборотні. У цілому ми погоджуємося з думкою автора, проте вважаємо, недоцільно використовувати термін «оборотність наслідків» щодо можливості ліквідації останніх, оскільки їм не є властивим циклічний характер;

10) залежно від місцезнаходження джерела виникнення надзвичайних ситуацій, на нашу думку, А. П. Гетьман [17] доцільно виокремлює зовнішні та внутрішні види НС;

11) за рівнем керованості Ю. Ігнатов [18] виділяє: легкокеровані, важкокеровані та некеровані. У цілому ми погоджуємося з автором, проте вважаємо, що не доцільно виділяти легкокеровані та важкокеровані, оскільки немає критеріїв поділу на останні. Тому вважаємо, необхідним виділяти керовані та некеровані НС;

12) за характером прояву Б. М. Данилишин [14, с. 22] виокремлює: очевидні та приховані. Разом з тим, ми вважаємо, що виокремлення прихованих НС є недоречним, оскільки останні не будуть підпадати під критерії НС.

Тож, аналізуючи всі недоліки та переваги розглянутих підходів, щодо виокремлення видів НС, нами пропонується наступна узагальнена класифікація її видів:

1) відповідно до причин виникнення надзвичайних ситуацій, останні поділяються на: природні, техногенні та соціально-політичні:

а) природна НС — особлива обстановка на визначеній території чи об'єкті на ній, яка спричинює зміну навколишнього середовища і загрожує життєдіяльності (діяльності) міжнародних і національних суб'єктів;

б) техногенна НС — особлива обстановка на визначеній території, причиною виникнення якої є вплив антропогенного фактору, який призводить або може призвести до загибелі чи порушення здоров'я людей та/або нанесення шкоди довкіллю, завдання збитків національним та міжнародним суб'єктам;

в) соціально-політична НС — особлива обстановка на визначеній території або об'єкті на ній, що спричинена протиріччями між державами або в самій державі шляхом сучасних засобів ураження, що призводять або можуть призвести до загибелі чи порушення здоров'я людей та/або нанесення шкоди довкіллю, завдання збитків національним та міжнародним суб'єктам.

2) За територіальним поширенням надзвичайних ситуацій, останні слід поділяти на такі види: глобальні, загальнодержавні, обласні та місцеві:

— глобальні НС — охоплюють території кількох держав, або загрожує транскордонним поширенням та ліквідація наслідків яких потребує втручання двох і більше держав та призвела до загибелі понад 10 осіб або внаслідок якої постраждало понад 300 осіб (постраждали — особи, яким унаслідок дії уражальних чинників джерела надзвичайної ситуації завдано тілесне ушкодження або які захворіли, що призвело до втрати працездатності, засвідченої в установленому порядку) чи було порушено нормальні умови життєдіяльності понад 50 тис. осіб на тривалий час (так, наприклад, в 1986 році катастрофа на ЧАЕС);

— загальнодержавні НС — охоплюють територію двох чи більше областей (Автономну Республіку Крим, міста Київ і Севастополь) або загрожує транскордонним поширенням та для її ліквідації необхідні матеріальні й технічні ресурси, обсяги яких перевищують можливості окремої області принаймні не менше як 1 % від обсягу витрат із відповідної статті бюджету і в наслідок якої загинуло понад 5 осіб або постраждало понад 100 осіб, чи було порушено нормальні умови життєдіяльності понад 10 тис. осіб на тривалий час (більш як на 3 доби), а збитки спричинені надзви-

чайною ситуацією, перевищили 25 тис. мінімальних розмірів (на час виникнення надзвичайної ситуації) заробітної плати; (наприклад, повинь на Західній Україні). Разом з тим, слід зауважити, що для ліквідації особливо тяжких надзвичайних ситуацій загальнодержавного та глобального рівнів, законодавством передбачається введення надзвичайного стану на території України;

— обласні НС — охоплюють територію двох чи більше районів (міст обласного значення) або загрожує поширення на певну область та для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують можливості цих районів, але не менш як 1 % обсягу видатків відповідних місцевих бюджетів та призвела до загибелі від 3 до 5 осіб або внаслідок якої постраждало від 50 до 100 осіб, чи було порушено нормальні умови життєдіяльності від 1 тис. до 10 тис. осіб на тривалий час (більш як на 3 доби), а збитки перевищили 5 тис. мінімальних розмірів заробітної плати (так, вибух фосфору у Львові);

— місцеві НС — які вийшли за межі території потенційно небезпечного об'єкта, загрожують довкіллю, сусіднім населеним пунктам, інженерним спорудам, а для їх ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості потенційно небезпечного об'єкта, разом з тим, не менше одного відсотка обсягу витрат із відповідної статті місцевого бюджету та внаслідок якої загинуло 1—2 особи або постраждало від 20 до 50 осіб, чи було порушено нормальні умови життєдіяльності від 100 до 1000 осіб на тривалий час (більш як на 3 доби), а збитки перевищили 0,5 тис. мінімальних розмірів заробітної плати (у м. Первомайському Харківської області внаслідок порушення гідравлічного режиму у системі гарячого водопостачання і поривів тепломереж без теплопостачання залишилися 189 багатоповерхових житлових будинків (25 тис. мешканців) та 12 закладів освіти, збитки від НС становлять 500 тис. грн) [19].

Отже, для відмежування надзвичайних ситуацій від будь-яких інших подій необхідно, перш за все, враховувати їх територіальне поширення та обсяг наслідків.

3) За терміном ліквідації наслідків надзвичайні ситуації слід поділяти на наступні види:

— короткострокові — це ситуації, термін ліквідації наслідків, яких триває до 1 року. Наприклад, 13 серпня 2007 року в Новгородській області аварія швидкісного пасажирського потяга «Невський експрес» у результаті теракту;

— середньострокові — це ситуації, термін ліквідації наслідків, яких триває від 1 до 10 років. Наприклад, у 2004 році азіатське цунамі;

— довгострокові — це ситуації, термін ліквідації наслідків, яких триває понад 10 років. На наш погляд, прикладом може слугувати аварія на ЧАЕС.

4) За кількістю характерів прояву НС поділяються на:

— прості — надзвичайні ситуації, в склад яких входить лише один характер прояву;

— складні — надзвичайні ситуації, у склад яких входить кілька характерів прояву (наприклад, 2 квітня 2007 року на Соломонових островах цунамі спричинило аварію місцевої електростанції).

5) Для кожного виду НС, характерним є її відповідний термін розповсюдження. Таким чином, доцільно виділяти наступну класифікацію за терміном поширення:

— миттєві — це такі ситуації природного, техногенного та соціально-політичного характеру, коли термін їх виникнення обчислюється хвилинами або навіть секундами (наприклад, ядерний вибух у Хіросімі та Нагасакі 6 серпня 1945 року);

— помірні — це такі ситуації природного, техногенного та соціально-політичного характеру, коли термін їх виникнення обчислюється тижнями (наприклад, повінь на західній Україні);

— повільні — це такі ситуації природного, техногенного та соціально-політичного характеру, коли термін їх виникнення обчислюється місяцями (наприклад, у січні — лютому 2004 році в азіатському регіоні епідемія пташиного грипу).

6) За рівнем керованості надзвичайні ситуації поділяються на наступні види:

— керовані — це ситуації, які підлягають управлінню з боку державних органів (наприклад, більшість НС соціально-політичного та техногенного характеру). Вони потребують здійснення управлінського впливу з боку державних органів, шляхом застосування певних заходів, які необхідні для подолання надзвичайної ситуації та її наслідків;

— не керовані — це ситуації, які не підлягають управлінню з боку державних органів (наприклад, більшість НС природного характеру).

7) За можливістю ліквідації наслідків НС можна поділити на:

— повністю можливі для ліквідації — це ситуації, наслідки яких можливо повністю ліквідувати за рахунок матеріальних ре-

зернів, які спрямовані на запобігання та ліквідацію наслідків останньої. Прикладом такої надзвичайної ситуації може стати снігопад у Луганську, який стався 18.12.2009 року. Наслідком стихійного лиха стало порушення енергопостачання, медичної допомоги, людські втрати та економічні збитки;

— частково можливі для ліквідації — це ситуації, наслідки яких можливо частково ліквідувати за рахунок матеріальних резервів, які спрямовані на запобігання та ліквідацію наслідків останньої. Так, наприклад, з 25 по 26 квітня 1986 року на Чорнобильській АЕС виникла ядерна аварія, що спричинила тяжкі наслідки;

— не можливі для ліквідації — це ситуації, наслідки яких не можливо ліквідувати за рахунок матеріальних резервів, які спрямовані на запобігання та ліквідацію наслідків останньої. До даного виду надзвичайної ситуації слід віднести епідемію СНІДу в африканських країнах, де спостерігається більшість випадків інфікування.

8) За ступенем раптовості їх слід поділяти на:

— раптові (не прогнозовані) — ситуації, розвиток яких не можливо спрогнозувати. До них відносяться надзвичайні ситуації природного характеру, серед яких стихійне лихо тощо;

— очікувані (прогнозовані) — ситуації, розвиток яких можливо спрогнозувати. Найчастіше до них належать НС соціально-політичного та техногенного характеру, наприклад, військові конфлікти.

10) За джерелом виникнення НС мають наступні види:

— зовнішні — це ситуації, джерело виникнення яких знаходиться за межами України (виникнення пташиного грипу в Криму 18 жовтня 2005 року);

— внутрішні — це ситуації, джерело виникнення яких знаходиться в межах України (аварія на ЧАЕС від 26 квітня 1986 року).

Таким чином, проведене нами дослідження видів надзвичайних ситуацій, підтверджує доцільність впровадження даного розподілу НС у чинному законодавстві України, що надасть можливість спланувати необхідні витрати ліквідації наслідків останньої на певний період та деталізувати діяльність державних органів у відповідних ситуаціях.

На завершення можна констатувати, що питання дослідження прав людини в умовах НС, поки що лишаються відкритими і являють собою проблемне поле для подальших досліджень як безпосередньо автора цієї статті, так і численних науковців та практиків, що спеціалізуються у цій предметній галузі.

Література

1. *Матасова Г. В.* Безпека життєдіяльності в умовах виникнення надзвичайних ситуацій : навч.-метод. рекомендації для курсантів груп / Г. В. Матасова. — Черкаси : Вид. від Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, 2009. — 40 с.

2. Безопасность жизнедеятельности. Безопасность в чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера : учеб. пособ. / [В. А. Акимов, Ю. Л. Воробьев, М. И. Фалеев и др.]. — М. : Высш. шк., 2006. — 592 с.

3. *Понкратов О. М.* Безпека життєдіяльності людини у надзвичайних ситуаціях : [навч. посіб.] / О. М. Понкратов, О. К. Міляев. — К. : КНЕУ, 2005. — 232 с. (до 100 річчя Київського національного економічного університету).

4. Безопасность жизнедеятельности и защита в чрезвычайных ситуациях : базовый учебник. / [сост. Г. М. Ханисламова]. — [Блок 3]. — Уфа : Изд-во БГПУ, 2001. — 51 с.

5. *Ярошевська В. М.* Безпека життєдіяльності : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. М. Ярошевська. — [2-ге вид.]. — К. : В. Д «Професіонал», 2004. — 560 с.

6. Державний класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019 — 2001 [Електронний ресурс]. — 2009. — Режим доступу : http://www.leonorm.lviv.ua/p/NL_DOC/UA/200109/Nakaz_552.htm.

7. *Михайлов Л. А.* Чрезвычайные ситуации природного, техногенного и социального характера и защита от них : [учеб. для вузов] / Л. А. Михайлов, В. П. Соломин ; под. ред. Л. А. Михайлова. — СПб. : Питер, 2008. — 235 с. — (Серия «Учебник для вузов»).

8. *Миценко І. М.* Забезпечення життєдіяльності людини в навколишньому середовищі : [навч. посіб. для студ. ВУЗів] / І. М. Миценко. — К., 1998. — 292 с.

9. *Депутат О. П.* Цивільна оборона : [навч. посіб.] / О. П. Депутат, І. В. Коваленко, І. С. Мужик ; ред. П. І. Кашин. — [3-е вид.]. — Львів : ПП «Василькевич К. І.», 2005. — 336 с.

10. *Чирва Ю. О.* Безпека життєдіяльності : [навч. посіб. для студ. ВУЗів] / Ю. О. Чирва, О. С. Баб'як. — К. : Атіка, 2001. — 304 с.

11. *Поорядочний Л. В.* Безпека в надзвичайних ситуаціях та цивільна оборона : [навч. посіб.] / Л. В. Поорядочний, В. М. Заплатинський. — К. : нац. торг.-екон. ун-т, 2003. — 301 с.

12. Добровольский В. С. Защита населения, объектов и территорий : [учеб. пособ.] / Добровольский В. С., Дудко М. Н., Ежова Л. А. — М. — Архангельск : МИУ, 2002. — 387 с.

13. *Баринов А. В.* Чрезвычайные ситуации природного характера и защита от них : [учеб. пособ. для студ. ВУЗов] / А. В. Баринов. — М. : Изд-во ВАЛДОС-ПРЕСС, 2003. — 496 с.

14. Данилишин Б. М. Природно-техногенні катастрофи: проблеми економічного аналізу і управління / НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. — К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2001 — 260 с.

15. Государственный доклад «О состоянии защиты населения и территорий Российской Федерации от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера в 2008 году» [Электронный ресурс]. — 2009. — Режим доступа : <http://www.mchs.gov.ru/mchs/activities/?ID=23416>.

16. Ульянов О. І. Проблеми класифікації особливих умов / О. І. Ульянов // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2002. — № 3. — С. 36.

17. Екологічне право України : підруч. [Електронний ресурс] / А. П. Гетьман. — Харків : Право, 2005. — Режим доступу до книги : http://ebk.net.ua/Book/law/getman_ekoru/part19/1901.htm.

18. Чрезвычайная ситуация: сущность, структура, классификация [Электронный ресурс] / Ю. Игнатов // ОБЖ. — 2002. — № 6. — Режим доступа до журн. : <http://articles.excelion.ru/science/lifesecurity/51408737.html>.

19. Постанова Кабінету Міністрів від 24.03.2004 № 368 «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями» // Офіційний вісник України. — 2004. — № 12. — С. 129.

20. Визначення значення понять та класифікації катастроф [Електронний ресурс]. — 2009. — Режим доступу : <http://articles.excelion.ru/science/lifesecurity/51408737.html>.

21. Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13.07.2000 за № 1908-III // Відомості Верховної Ради України від 20.10.2000. — 2000. — № 42. — Ст. 348.

Стаття надійшла до редакції 14.05.10